

CHANG CHOLG'USI IJROCHILIK SAN'ATINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI
VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

G'aniyeva Feruza Omon qizi

Xalq cholg'ulari yo'nalishi, chang cholg'usi ijrochisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22748759>

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek milliy musiqa madaniyatida chang cholg'usining tutgan o'rni, uning ijrochilik imkoniyatlari, badiiy-ifodaviy xususiyatlari hamda yosh ijrochilarni tayyorlash jarayonidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Chang o'zining nafis tembr, keng ovoz imkoniyatlari va o'ziga xos ijro uslubi bilan xalq cholg'ulari orasida alohida o'rin egallaydi.

Maqolada chang cholg'usida ijro texnikasi, zarb usullari, tovush hosil qilish, ritmik aniqlik, musiqiy eshitish va badiiy talqin masalalariga e'tibor qaratilgan. Shuningdek, milliy ijrochilik an'alarini asrab-avaylash, ularni zamonaviy sahna talablari asosida rivojlantirish hamda yosh avlodga yetkazish masalalari yoritilgan. Tadqiqot natijasida chang ijrochiligi nafaqat an'anaviy musiqa merosining muhim qismi, balki zamonaviy professional ijrochilikni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega san'at yo'nalishi ekanligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: chang, xalq cholg'ulari, milliy musiqa, ijrochilik san'ati, chang ijrochiligi, musiqiy meros, ijro texnikasi, maqom, kuy, musiqiy talqin, professional ijrochilik.

Abstract. This article examines the role of the chang, a traditional Uzbek string percussion instrument, in national musical culture, focusing on its performance characteristics, expressive possibilities, and educational significance. The chang has a distinctive tone, rich timbre, and considerable technical potential, which make it an important instrument within the traditional instrumental repertoire. The article discusses performance techniques, sound production, rhythmic precision, musical hearing, interpretation, and stage performance. Particular attention is given to preserving traditional performance practices while adapting them to contemporary artistic requirements. The study emphasizes the importance of developing young performers' technical skills, musical sensitivity, and artistic individuality. The findings suggest that chang performance represents an important component of Uzbek musical heritage and possesses significant potential for further professional and creative development.

Keywords: chang, traditional instruments, national music, performance art, chang performance, musical heritage, performance technique, maqom, melody, musical interpretation, professional performance.

KIRISH

O'zbek xalqining boy musiqa madaniyati asrlar davomida shakllangan va avloddan avlodga o'tib kelayotgan betakror badiiy meros hisoblanadi. Ushbu merosning muhim tarkibiy qismini milliy cholg'u asboblari tashkil etadi. Doira, dutor, tanbur, rubob, g'ijjak, nay va chang kabi cholg'ular o'zbek musiqa san'atining o'ziga xosligini namoyon etib kelmoqda.

Xalq cholg'ulari orasida chang o'zining tashqi ko'rinishi, tovush hosil qilish usuli, tembr xususiyatlari va ijro texnikasi bilan ajralib turadi. Chang cholg'usining jarangdor va nafis ovozi turli janrdagi musiqiy asarlarni ijro etish imkonini beradi. Bugungi kunda milliy musiqa san'atini rivojlantirish, yosh avlodning milliy qadriyatlariga bo'lgan qiziqishini oshirish va professional ijrochilik maktablarini takomillashtirish dolzarb vazifalardan biridir. Shu nuqtayi nazardan, chang ijrochiligi an'alarini ilmiy va amaliy jihatdan o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Chang qadimiy torli-zarbli cholg'ular turkumiga mansub bo'lib, Sharq xalqlari musiqa madaniyatida uzoq tarixiy an'analarga ega. O'zbek musiqa amaliyotida ham chang o'ziga xos ijrochilik maktabini shakllantirgan.

Cholg'uning tovush hosil qilish prinsipi uning torlariga maxsus tayoqchalar yordamida zarb berishga asoslanadi. Natijada tovushning o'ziga xos jarangi yuzaga keladi. Changning nafis va jarangdor temбри ijro etilayotgan kuyga o'ziga xos joziba bag'ishlaydi.

Changning ovoz diapazoni va texnik imkoniyatlari ijrochiga turli xarakterdagi musiqiy asarlarni talqin qilish imkonini beradi. Shu sababli u yakkanavoz, ansambl va orkestr tarkibida qo'llanilishi mumkin.

Chang cholg'usida professional ijrochilik mahoratini shakllantirish uzoq muddatli va muntazam mashg'ulotni talab etadi. Ijro jarayonida qo'l harakatlarining aniqligi, zarb kuchi, ritmik barqarorlik va tovushning tozaligi muhim ahamiyatga ega.

Chang ijrochisi avvalo cholg'uni to'g'ri tutish va zarb berish texnikasini egallashi lozim.

Zarbning kuchi va yo'nalishi tovushning xarakteriga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Ijro texnikasining asosiy komponentlari quyidagilardan iborat:

- qo'l harakatlarining muvofiqligi;
- zarbning aniqligi;
- ritmik barqarorlik;
- tovush dinamikasini boshqarish;
- tezkor passajlarni ijro etish;
- turli artikulyatsiya usullaridan foydalanish;
- musiqiy frazalash;
- ijro davomida dinamik o'zgarishlarni ta'minlash.

Mazkur ko'nikmalar muntazam mashg'ulot orqali shakllanadi.

Har bir milliy cholg'uning o'ziga xos temбри mavjud. Changning temбри esa uning asosiy badiiy xususiyatlaridan biridir. Tovushning jarangdorligi, nozikligi va vibratsion xususiyatlari musiqiy asarning obrazli mazmunini ochib berishga yordam beradi.

Chang ijrochisi bir xil tovush kuchidan foydalanib qolmasdan, musiqiy asarning xarakteriga qarab dinamik vositalarni boshqarishi kerak. Past va baland dinamik holatlarning o'zaro almashinuvi asarning emotsional ta'sirchanligini oshiradi.

Bunda ijrochining zarb kuchini nazorat qila olishi alohida ahamiyatga ega.

Professional ijrochining muvaffaqiyati faqat texnik mahorat bilan belgilanmaydi. Musiqiy eshitish va badiiy tafakkur ham muhim o'rin tutadi.

Chang ijrochisi nota matnini aniq o'qish bilan bir qatorda musiqiy asarning umumiy mazmunini anglay olishi lozim. Kuydagi asosiy intonatsiya, ritm, fraza va dinamik o'zgarishlarni his qilish ijroning badiiy sifatini oshiradi.

Musiqiy eshitishning rivojlanishi quyidagi yo'nalishlarda olib borilishi mumkin:

1. muntazam solfedjio mashg'ulotlari;
2. turli musiqiy asarlarni tinglash;
3. professional ijrochilar ijrosini tahlil qilish;
4. ritmik mashqlar;
5. melodik eshitishni rivojlantirish;
6. musiqiy xotirani mustahkamlash.

Milliy cholgʻu ijrochiligini rivojlantirishda anʼanaviy ijro uslublari saqlab qolish muhim vazifalardan biridir. Shu bilan birga, zamonaviy musiqa sahnasi ijrochidan yangi texnik va ijodiy yondashuvlarni ham talab qilmoqda.

Chang ijrochiligi anʼanaviy kuylar bilan cheklanib qolmasdan, zamonaviy kompozitorlar yaratgan asarlar, orkestr kompozitsiyalari va turli ansambllar repertuarida ham rivojlanishi mumkin.

Anʼana va zamonaviylikning uygʻunligi chang cholgʻusining yangi ijodiy imkoniyatlarini ochib berishga xizmat qiladi.

Yosh avlodga milliy cholgʻularni oʻrgatish nafaqat kasbiy, balki tarbiyaviy ahamiyatga ham ega. Musiqa bilan shugʻullangan yoshlarning estetik didi, eshitish qobiliyati, xotirasi va ijodiy tafakkuri rivojlanadi.

Chang cholgʻusini oʻrgatishda dastlab oddiy texnik mashqlardan boshlash, keyinchalik murakkabroq kuy va asarlarga oʻtish maqsadga muvofiqdir.

Taʼlim jarayonida oʻquvchining individual qobiliyatlarini hisobga olish muhim. Chunki har bir ijrochining qoʻl texnikasi, musiqiy eshitishi, ritmni his qilishi va ijodiy imkoniyatlari turlicha boʻlishi mumkin.

Professional ijrochilikda sahna madaniyati ham muhim oʻrin egallaydi. Chang ijrochisi sahnaga chiqishdan oldin asarning mazmuni, xarakteri va ijro talqinini puxta oʻzlashtirishi kerak.

Sahna ijrosida:

- oʻzini tutish;
- cholgʻuni toʻgʻri joylashtirish;
- ijro vaqtida erkinlik;
- tomoshabin bilan badiiy aloqa;
- musiqiy obrazni yetkazish kabi jihatlarda katta ahamiyatga ega.

Ayniqsa, yakkanavoz ijroda ijrochining individual uslubi yaqqol namoyon boʻladi. Shu sababli yosh chang ijrochisi texnik mukammallik bilan bir qatorda oʻzining badiiy talqinini shakllantirishga intilishi lozim.

Bugungi globallashuv sharoitida milliy musiqa sanʼatini xalqaro miqyosda targʻib qilish muhim vazifalardan biridir. Chang cholgʻusi oʻzining oʻziga xos ovozi va koʻrinishi bilan xalqaro musiqa loyihalarida ham qiziqarli ijodiy imkoniyatlar yaratishi mumkin.

Kelajakda chang ijrochiligini rivojlantirish uchun:

- yangi repertuarlar yaratish;
- chang uchun maxsus zamonaviy asarlar yozish;
- xalq cholgʻulari ansambllarida changning imkoniyatlarini kengaytirish;
- yosh ijrochilar tanlovlari koʻpaytirish;
- audio va video arxivlarni yaratish;
- milliy ijrochilik maktablarini rivojlantirish;
- xalqaro musiqa festivallarida chang ijrochilarining ishtirokini kengaytirish muhim yoʻnalishlar boʻlishi mumkin.

XULOSA

Chang cholgʻusi oʻzbek xalq cholgʻulari tizimida oʻziga xos badiiy va ijrochilik imkoniyatlariga ega boʻlgan milliy cholgʻulardan biridir. Uning nafis tembi, jarangdor ovozi va texnik imkoniyatlari turli janrdagi musiqiy asarlarni ijro etish uchun keng imkoniyat yaratadi.

Chang ijrochiligi mahorati texnik tayyorgarlik, musiqiy eshitish, ritmik sezgi, badiiy tafakkur va sahna madaniyatining o'zaro uyg'unligi asosida shakllanadi. Professional ijrochi nafaqat nota matnini to'g'ri ijro etishi, balki asarning badiiy mazmunini tinglovchiga yetkazishi kerak.

Bugungi kunda milliy musiqa merosini asrash bilan bir qatorda uni zamonaviy ijrochilik talablari asosida rivojlantirish zarur. Chang cholg'usining yangi repertuarini shakllantirish, yosh ijrochilarni qo'llab-quvvatlash va uning ijrochilik imkoniyatlarini keng targ'ib qilish milliy musiqa san'atining rivojiga xizmat qiladi.

Shunday qilib, chang ijrochiligi o'zining tarixiy va madaniy ahamiyati bilan bir qatorda zamonaviy professional musiqa san'atida ham istiqbolli yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Yosh ijrochilarning ushbu san'at turiga bo'lgan qiziqishini oshirish esa milliy musiqa merosining kelajak avlodlarga yetib borishini ta'minlovchi muhim omildir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Matyoqubov O. *Maqomot*. — Toshkent: Musiq, 2004.
2. Rajabiy Yu. *O'zbek xalq musiqasi*. — Toshkent.
3. Karomatov F. *O'zbek xalq musiqa merosi*. — Toshkent.
4. Fitrat A. *O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi*. — Toshkent.
5. Ibrohimov O. *O'zbek xalq musiqa ijodiyoti*. — Toshkent.
6. *O'zbekiston milliy ensiklopediyasi*. — Toshkent.
7. *O'zbek musiqasi tarixi*. — Toshkent.
8. Levin T. *The Music of Central Asia*. — Indiana University Press.
9. Durrant J. *The Art of Persian Music*. — Washington.
10. UNESCO. *Traditional Music and Intangible Cultural Heritage*. — UNESCO.